

аналізу усіх можливих сценаріїв розвитку криміногенних чинників у нашій країні, врахування їх під час розробки концепцій протидії злочинності та залучення усіх засобів та сил щодо ефективного втілення їх у життя.

Література:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2016 рр.): статистична інформація Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

2. Звітність : судова статистика (2010–2016 рр.). Судова влада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/

УДК 343.232-029:2-1-423.44:343.85(043.3/5)

Леоненко Т.С.,

д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального, цивільного
та міжнародного права юридичного факультету
Інституту управління та права
Запорізького національного технічного університету;

Леоненко М.І.,

канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

**ЗАХОДИ ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОГО,
СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ТА
ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАПОБІГАННЯ
ЗЛОЧИННОСТІ НА РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ**

У статті визначається стратегія запобігання злочинам, вчиненим з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, яка

ґрунтується на загальнодержавному рівні у вигляді створення спеціальних програм соціальної та матеріальної підтримки, виховних, педагогічних, психологічних, організаційних, правоохоронних та інших заходів запобігання злочинам з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі.

Ключові слова: релігійна ненависть, релігійна ворожнеча, запобігання, концепція.

В статье определяется стратегия предотвращения преступлений, совершенных по мотивам религиозной ненависти или вражды, основанной на общегосударственном уровне в виде создания специальных программ социальной и материальной поддержки, воспитательных, педагогических, психологических, организационных, правоохранительных и других мер предупреждения преступлений по мотивам религиозной ненависти или вражды.

Ключевые слова: религиозная ненависть, религиозная вражда, предотвращения, концепция.

The article defined strategy prevent crimes committed with the motive of religious hatred or hostility, based on the national level through the creation of special programs of social and material support, educational, pedagogical, psychological, organizational, law enforcement and other measures to prevent crime with the motive of religious hatred or enmity.

Preventing crimes committed on the grounds of religious hatred or enmity carried out at the following levels: general management process societal causes and conditions of crime in general and its types; Specially-criminological as the development of special measures of preventing crimes and other offenses; Individual that represents the subjects of prevention preventive work regarding individuals or groups of individuals. Thus, the disclosure features crime prevention strategy on religious grounds requires thorough analysis.

So therefore, the success of cooperation on crime prevention in the field of religion is that government policy is closely connected with morality, spirituality, and religion is an important element in

determining the common interest and will of the majority of citizens, to some extent the prevailing religion.

Keywords: religious hatred, religious hatred, prevent, concept.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 5. Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Принцип “відділення Церкви від держави” можна розуміти як невтручання у сферу діяльності один одного та нейтралітет держави до діяльності усіх релігійних конфесій, причому, таке відділення не виключає співпраці держави та релігійних організацій у різних сферах, зокрема, питаннях захисту моралі, релігійної та правової освіти, протидії злочинності тощо.

Запобігання злочинності – це цілеспрямований вплив держави, суспільства, фізичних і юридичних осіб на процеси детермінації і причинності злочинності в цілях недопущення втягнення у злочинність нових осіб, вчинення нових кримінальних діянь, розширення криміналізації суспільних відносин [1, с. 431–432].

Запобігання злочинам, вчиненим з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі здійснюється на наступних рівнях: загально процес управління загальносоціальними причинами та умовами злочинності в цілому та її типів, зокрема, злочинів, вчинених з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі; Спеціально-кримінологічному, як розробка заходів спеціального запобігання злочинам та іншим правопорушенням, наприклад, серед засуджених у місцях позбавлення волі або нейтралізація причинного механізму злочинної поведінки криміногенного типу особистості; Індивідуальному, що уявляє собою профілактичну роботу суб’єктами запобігання відносно окремих громадян або групи осіб з метою позитивного впливу на особистість та створення умов, в яких мотивація релігійної ненависті або ворожнечі може бути нейтралізована. Таким чином, розкриття особливостей стратегії запобігання злочинності на релігійному ґрунті потребує досконалого аналізу.

Ступінь наукової розробки проблеми. Про необхідність наукового пошуку в межах предмета дослідження свідчить стан

розробки проблеми. Досліджуване явище не було предметом окремого вивчення, а більшість аспектів, пов'язаних з проблемою злочинності на релігійному ґрунті в різні історичні періоди, висвітлено переважно у філософсько-правовому, релігійно-етичному, політико-ідеологічному та психолого-соціальному аспектах, зокрема в працях вітчизняних та зарубіжних учених: В. А. Бачиніна, Ч. Беккарія, Р. Белла, А. Бергсона, Д. О. Вовка, Б. В. Волженкіна, В. А. Виговського, М. Газзанига, Р. Р. Галиакбарова, Т. Гоббса, Е. Дюркгейма, А. Е. Жалінського, А. Ф. Зелінського, А. І. Клібанова, В. І. Лубського, А. Ф. Мінекаєвої, М. А. Придворова, О. Ранка, Б. А. Садурського, Ю. В. Тихонравова, Д. М. Узнадзе, Л. Фестінгера, З. Фрейда, С. Хассена, А. І. Хвиля-Олінтера, Х. Хекхаузена, Е. Хоффера, Л. Ендрюс, К. Юнга та ін.

Науковим підґрунтям до вивчення проблеми злочинності на релігійному ґрунті в дорадянський період та за часів колишнього СРСР є роботи Л. С. Білогриць-Котляревського («Преступления против религии в важнейших государствах Запада», 1886, «Мифологическое значение некоторых преступлений, совершаемых по суеверию», 1888), В. В. Єсіпова («Грех и преступление, святотатство и кража», 1894), К. К. Арсеньева («Свобода совести и веротерпимость», 1905), С. В. Познишева («Религиозные преступления с точки зрения религиозной свободы», 1906), В. М. Ширяева («Религиозные преступления. Историко-догматические очерки», 1909), М. М. Шеймана («Религиозность и преступность», 1927), В. В. Джуня («Уголовная ответственность за нарушение права свободы совести (на материалах УССР)», 1989).

Пошук шляхів удосконалення загальних проблем злочинності був предметом активних дискусій зарубіжних учених-кримінологів, зокрема Ю. М. Антоняна, О. І. Бойко, Я. І. Гілінського, А. І. Долгової, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнєцової, В. В. Лунєєва та ін. Безпосередньо проблемою злочинності на релігійному ґрунті на монографічному рівні займалися К. М. Шевкопляс (1999), Н. Б. Вагіна (2000), А. А. Тер-Акопов (2000), Л. Д. Башкатов (2001), Г. Л. Касторський (2001), Н. С. Федосова (2003), О. В. Старков (2004), В. О. Бурковська (2006) та М. М. Василенко (2006).

В Україні концептуальні погляди на природу злочинності висвітлено такими вченими-кримінологами, як О. М. Бандурка, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, І. О. Зінченко, О. Г. Кальман, М. В. Костицький, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, П. П. Михайленко, С. І. Нежурбіда, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун, Н. М. Ярмиш та ін.

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинності на релігійному ґрунті висвітлено на монографічному рівні в працях А. В. Тарасенка (1995), М. В. Палія (2002), В. М. Панькевич (2007), І. Г. Швидченко (2009), В. І. Маркіна (2012), О. В. Білаша (2013), О. С. Островського (2014), Є. Л. Стрельцова (2014).

Основною метою статті є аналіз загальносоціальних, соціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання злочинності на релігійному ґрунті.

Виклад основного матеріалу. Запобігання злочинам, що вчиняються з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, слід починати з розробки довгострокової державної програми, спрямованої на стабілізацію державно-конфесійних відносин. Необхідно не просто декларувати свободу совісті і віросповідання, а й забезпечити можливість реалізації цієї свободи не тільки окремими, радикально налаштованими релігійними особистостями, а й тими, хто сповідує інші релігії або не сповідує релігію зовсім.

Положення, при якому особа, яка сповідує релігію, вчинює злочини і відповідно обмежує права інших суб'єктів (держави, суспільства, особистості) неприпустимо. Беручи до уваги ту обставину, що мотив релігійної ненависті або ворожнечі частіше виникає під впливом реакційних, тоталітарних релігій необхідно в межах тієї ж програми встановити державний контроль їх діяльності. У зв'язку з цим необхідна поетапна та індивідуальна робота з вивчення конкретної діяльності кожної релігійної

організації, і ця перевірка не може й не повинна носити формальний характер. Наявна на сьогодні система державної реєстрації громадських організацій не завжди належно відповідає вимогам профілактики злочинів, вчинених з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі. Вивчення кожної релігійної організації не повинно обмежуватися перевіркою на відповідність діючим нормативним актам про громадські об'єднання. Необхідно її дослідження із залученням фахівців у галузі кримінальної психології і психіатрії, а так само криминології. Оскільки в реальній діяльності деяких релігійних організацій є велика кількість фактів нанесення шкоди психічному здоров'ю людей. Крім того, необхідно виробити ряд критеріїв, що зможуть обмежити або заборонити діяльність релігійних організацій, які посягають на права громадян.

Запобігання злочинності – це багаторівнева система заходів державного, громадського та державно-громадського характеру, спрямована на усунення її причин та умов. Таким чином, державою повинні розроблятися норми, які б регулювали взаємовідносини між членами суспільства, норми, які б спрямовували поведінку суспільства. У науковій літературі розробляється теорія протидії злочинності, яка впроваджується шляхом вирішення як загально-соціальних, так і спеціалізованих задач.

На нашу думку, для запобігання злочинам, що вчиняються на релігійному ґрунті повинна бути розроблена концепція, а на її основі особлива програма, яка б передбачала специфіку вчинення таких злочинів. Повинні бути застосовані всі можливі профілактичні засоби: економічні, демографічні, політичні, ідеологічні, організаційні, технічні, та, зрозуміло, правові.

Для розробки такої програми повинні бути застосовані заходи як загальної профілактики: за суб'єктом (для кого попереджувальна діяльність не є обов'язковою і для тих, для кого вона є основною), за об'єктом (заходи запобігання злочинам), за характером завдання (виявлення і усунення детермінант злочинів), за організаційною формою, за ступенем правового врегулювання (заходи правового й неправового характеру), так і заходи індивідуальної профілактики. При цьому повинні бути враховані такі фактори: причини й умови вчинення злочинів,

механізм злочинної поведінки у формуванні рішення про вчинення злочину в сфері віросповідання, фактори, що впливають на виникнення та реалізацію криміногенної мотивації в поведінці особи, вплив релігійних поглядів на рішення про вчинення злочину, особа злочинця та її типологія, а також, причини виникнення та існування „релігійної” злочинності загалом, яка певною мірою є зворотнім віддзеркаленням недосконалості державного регулювання питань релігійної освіти та культури, що врешті-решт призвело до занепаду суспільної моралі та виникнення на цій підставі „релігійної” злочинності.

У цьому випадку недостатньо діяльності лише держави, а саме роботи громадських організацій, правоохоронних та правозахисних органів. В цій роботі повинні приймати участь релігійні організації. Саме взаємодія держави та релігійних організацій має вирішальне значення в побудові стратегічних питань запобігання злочинності в цілому, а також безпосередньо злочинів у сфері віросповідання.

В цьому випадку держава та релігійні організації повинні спільно здійснювати суспільно значимі заходи, розробляти програми державно-конфесійних відносин з питань протидії злочинності, визначати пріоритетні напрями протидії злочинності у сфері віросповідання.

У питанні запобігання злочинності у сфері віросповідання необхідно пам'ятати, що суб'єктами або групою суб'єктів, відповідно яких ведеться така робота, виступають особи, які самі є членами релігійних організацій, діяльність яких носить протиправний характер (релігійні секти). У цьому випадку, увага повинна приділятися створенню спеціальних програм для роботи з членами таких організацій. Програми повинні складатись з урахуванням знань психології таких осіб та специфіки діяльності релігійних сект.

Заборона діяльності окремих релігійних організацій не може бути розглянута як єдино можливий засіб, так як веде до переходу ряду релігійних течій на “нелегальне становище”, але не припиняє їх діяльності. На виконання зазначених заборон необхідно вести спеціально-кримінологічний облік осіб, що дотримуються зазначених релігійних поглядів, організувати

психологічну реабілітацію осіб, які зазнали впливу зазначених культів.

Стратегія запобігання злочинам, вчиненим з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі повинна ґрунтуватися на таких умовах: контроль діяльності релігійних організацій; спільність дій держави і служителів офіційних релігійних конфесій; блокування діяльності тоталітарних і деструктивних, а так само реакційних культів на етапі їх становлення; контроль діяльності іноземних громадян, які тимчасово або постійно проживають на території України.

Недосконалість чинного кримінального законодавства України також є однією з причин злочинів, вчинених з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі. Як вже було зазначено раніше, Кримінальний кодекс України має ряд прогалин, пов'язаних з кримінально-правовими заборонами діяльності релігійних організацій. Зокрема КК України не містить норму, яка прямо забороняє діяльність релігійних організацій злочинної направленості або має правові колізії, про які вже йшла мова, або в декількох статтях передбачається відповідальність за однакові злочини.

Внесення відповідних змін дало б можливість не тільки диференціювати кримінальну покарання в межах санкції статті, а й встановити більш жорстке покарання за ці злочини, вчинені з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі, виходячи з їх підвищеної небезпеки.

Запобігання злочинам може бути найбільш успішно здійснено в разі точного виявлення мотивації злочинної поведінки та її психологічних механізмів. Вивчення мотиваційної сфери протиправних діянь неможливо без використання допомоги психологів, які займаються проблемами юридичної психології. При цьому однією з найбільш складних проблем є встановлення походження мотивів, тобто вивчення свідомої і несвідомої сфери людини. Таким чином, на нашу думку, профілактика злочинів, що вчиняються з мотивів релігійної ненависті або ворожнечі має більшою мірою здійснюватися на індивідуально-особистісному рівні.

Як вже зазначалося, згідно з конституційним принципом відокремлення релігійних об'єднань від держави, держава не

втручається у визначення громадянином свого ставлення до релігії та релігійної належності, виховання дітей батьками або особами, що їх замінюють, у відповідності зі своїми переконаннями і з урахуванням права дитини на свободу совісті і свободу віросповідання. Проте зазначений нормативний акт не встановлює механізм контролю над забезпеченням свободи совісті та віросповідання дітей, які виховуються в релігійних сім'ях, тобто батьки, як правило, самі визначають віросповідання дітей. При цьому державі жодним чином не втручається в цей процес. Дитина часто не в змозі самотійно захистити свої права та інтереси, тому необхідний контроль над вихованням дітей у сім'ях, де батьки є членами релігійних об'єднань патологічного типу. Держава зобов'язана забезпечити принцип свободи совісті та віросповідання, незалежно від віку особи.

Підводячи підсумки вищевикладеному, слід зазначити, що запобігання злочинам, вчиненим з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі – завдання загальнодержавне і рішення його лише зусиллями правоохоронних органів неможливо. Крім того, неможливо вирішити цю проблему шляхом простого притягнення особи до кримінальної відповідальності. Релігійні мотивації вкрай стійкі, і виконання покарання відносно цієї категорії осіб має бути максимально підпорядковане меті виправлення засудженого, тобто погашення в людині мотиву релігійної ненависті або ворожнечі.

Вивчення кримінальної мотивації, що розуміється як процес формування мотиву злочину та його реалізації, має велике значення для прогнозування злочинної поведінки. Знаючи типові криміногенні відхилення, якими злочинна поведінка відрізняється від правомірної і, зіставляючи їх з реальною мотивацією поведінки конкретних осіб, можна прогнозувати поведінку цих осіб в імовірнісному аспекті. Інститут прогнозування індивідуальної злочинної поведінки залишається однією з найменш розроблених проблем сучасної кримінологічної науки. Кількість спеціальних досліджень у зазначеній сфері явно не відповідає необхідному рівню теоретичних знань. Ця обставина, в свою чергу, істотно ускладнює практичну діяльність компетентних органів у цій сфері. Між тим не викликає сумнівів,

що набагато ефективніше запобігати злочинів заздалегідь, впливаючи на людину, яка ще не переступила закон, але знаходиться в „групі ризику”. Коли ж виникає потреба у припиненні злочину, то “виходить, що справа зайшла вже надто далеко” [2, с. 142–143].

У зв'язку з цим важливо зазначити, що прогнозування – не самоціль; вона важлива не сама по собі, не для того, щоб пасивно споглядати можливі варіанти майбутнього, а, насамперед, для того, щоб підготувати наукову базу для прийняття рішень і розробки конкретних заходів, орієнтованих на забезпечення раціональної діяльності компетентних органів з профілактики індивідуальної злочинної поведінки [3, с. 5].

За допомогою індивідуального прогнозування помітно підвищується ефективність ранньої профілактики злочинної поведінки, оскільки кримінологічне передбачення: визначає об'єкт профілактичного впливу; сприяє формулюванню цілей і завдань профілактики; впливає на вибір оптимальних засобів і способів здійснення профілактичних заходів щодо осіб, що знаходяться в „групі ризику” тощо.

Практична ефективність індивідуальної профілактики визначається її своєчасністю. У зазначеному сенсі особливого значення набувають результати кримінологічного передбачення, на основі яких можна судити про необхідність надання профілактичного впливу на ту чи іншу особу. Виділяють декілька етапів впливу на об'єкт: 1) рання профілактика в формі соціального захисту (допомоги), полягає у виявленні та усуненні криміногенних ситуацій, несприятливих життєвих умов, контингентів підвищеного ризику, груп, конкретних осіб до того, як ці ситуації і умови сформували суттєві викривлення ціннісних орієнтації і мотивацій; 2) рання профілактика у формі поєднання соціальної допомоги та коригуючого впливу, якщо негативний вплив несприятливих життєвих умов вже призвів до перекрученої позиції груп і конкретних осіб та соціально несприятливої поведінки; 3) безпосередня профілактика, коли соціально незадовільна поведінка особи перетворилося на систематичне (неодноразове) вчинення правопорушень, характер яких вказує на зростаючу небезпеку переходу на злочинний шлях; 4) профілактика безпосередньої небезпеки вчинення злочину;

5) припинення на стадії приготування або замаху на злочин, що включає заходи, спрямовані на те, щоб не допустити продовження вже початого злочину і доведення його до кінця, а так само на створення обстановки, що виключає подальшу злочинну діяльність; 6) процесуальні заходи профілактики за фактами вчинених злочинів, а також заходи реалізації цілей кримінально-правової превенції; 7) профілактика рецидиву на стадії відбування покарання та ресоціалізації після його відбуття, що включає усунення і нейтралізацію негативних умов пенітенціарного і постпенітенціарного характеру (соціальна допомога, виховний вплив, контроль) [4, с. 191].

До методів індивідуального впливу відносяться:

1. Метод переконання, який складається з комплексу виховних заходів, що здійснюються з метою зміни антисуспільної спрямованості особистості та закріплення її позитивної соціальної орієнтації. Цей метод, на думку автора, застосовується для подолання або нейтралізації основної антигромадської орієнтації, що може привести до вчинення злочинів.

2. Метод надання допомоги у сфері трудового влаштування, поліпшення побутових умов, вступу на навчання, організації дозвілля, встановлення соціально корисних контактів, планування грошових витрат, вибору життєвих цілей тощо.

3. Метод примусу реалізується шляхом застосування різних за своєю юридичною природою, змістом та спрямованістю заходів впливу, які регулюються відповідними галузями права – цивільного, сімейного, адміністративного тощо. Найбільш суворі заходи індивідуального запобігання регламентуються кримінальним правом. До таких слід віднести залучення до відповідальності осіб за статтями Кримінального кодексу з так званою подвійною превенцією (погроза вбивством, нанесенням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням майна; виготовлення, зберігання або збут зброї; втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність тощо) [1, с. 393].

Таким чином, успішність співпраці у питаннях запобігання злочинності в сфері віросповідання полягає в тому, що політика держави тісно пов'язана з мораллю, духовністю, релігією та є важливим елементом визначення спільного інтересу та волі

більшості громадян, тією чи іншою мірою сформованих релігією. Релігія є формою суспільної свідомості, що формує соціальні норми, відповідно до яких будується система суспільних відносин. У свою чергу, релігійні організації підпадають під вплив державної політики, що виражає й реалізує інтереси суспільства в цілому й окремої людини зокрема. Таким чином держава та релігійні організації впливають одне на одного. Від якості їхньої взаємодії залежить формування гармонійних і плідних відносин у системі: людина – релігійна організація – держава – суспільство.

Література:

1. Криминология / под ред. А. И. Долговой. – Москва : Норма, 2005. – 910 с.
2. Кудрявцев И. А. Криминальная агрессия / И. А. Кудрявцев, Н. А. Ратинова. – Москва : Изд-во Москов. ун-та, 2000. – 192 с.
3. Аванесов Г. А. Теория и методология криминологического прогнозирования / Г. А. Аванесов. – Москва : Юрид. лит. – 334 с.
4. Миньковский Г. М. Классификация мер профилактики / Г. М. Миньковский // Криминология / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и Г. М. Миньковского. – Москва : БЕК, 1998. – С. 191.

УДК 343.8

Муравйов К.В.,

канд. юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри фінансового та банківського права
Інституту права імені князя Володимира Великого
Міжрегіональної Академії управління персоналу

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА РЕАЛІЗАЦІЄЮ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

У статті, на основі аналізу наукових поглядів вчених, визначено шляхи вдосконалення контролю за реалізацією державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.